



■ KAMRAN ƏLİYEV  
Əməkdar elm xadimi

24 sentyabr 2016

WWW.KASPI.AZ

Azərbaycan ədəbiyyatının klassiklərindən olan Məhəmmədhusəyn Şəhriyar yaradıcılığında xalqımızın adət-ənənələrinin, istək və arzularının ifadəsi kifayət qədər geniş yer tutduğu kimi onun yaradıcılığının folklor qaynaqları da şeir və poemalarından aydın şəkildə görünməkdədir. Başqa əsərləri qalsın bir tərəfə, sənətkarın yalnız bir əsəri - "Heydərbabaya salam" poeması bu fikri tam şəkildə təsdiq edə bilər. Eyni zamanda, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin seçiyəvi faktlarından olan "Heydərbabaya salam" poeması yazılı ədəbiyyatla folklor əlaqələrinin öyrənilməsində, bu əlaqələrin həm tarixinin, həm də mahiyyətinin və istiqamətlərinin aşkarlanmasında mühüm bir poetik mənbədir.

M.Şəhriyar yaradıcılığının çox hissəsi fars dilində yazılan əsərlərdən ibarətdir. Buna baxmayaraq, onun ana dilində qələmə alınmış şeir və poemaları, o sıradan "Heydərbabaya salam" əsəri bədilik baxımından ədəbiyyat tariximizin parlaq nümunələrindən sayılır. Hər şeydən

şüb parçalananda hərəyə bir dilim çatardı ki, bu, həmin şadyanalıqdan həmiyə pay düşməsinə şərait yaradılması demək idi.

Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" poemasında zamanın ünvanı genişdir və burada, demək olar ki, bütün fəsillər görünür. "Ağ buludun köynəkləri sıxması" yazı, "oraqların sünbül biçməsi" yayı ifadə edir. Bunlarla bərabər, seçilmiş bir zaman da var ki, o, bütün vaxtların fəvqündə dayanır. Bu zaman gecə ilə gündüzün bərabərliyinə söykənən Novruz bayramıdır. Poemada Novruzun gəlişi novruzgüllü və qarçıqəyi güllərinin çıxması ilə diqqətə çatdırılır. Əslində dağa müraciətlə uşaqların bir dəstə gül bağlaması da Novruzun gəlişinin ifadə formasıdır.

Novruz bayramının atributları çoxdur. Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" poemasında həmin atributların bəziləri böyük coşqu ilə xatırlanmışdır. El arasında, adətən, adaxlı qızın bəy üçün nəse bir hədiyyə hazırlaması həmişə gündəmdə olub. "Dədə Qorqud" eposunda Banuçiçə-

Təmizlik işlərinin görülməsi, otaqların bəzənməsi, qızların çərşənbə barədə nəğmələr oxuyub öz bəxtlərinin açılmasını arzulaması, güllü yumurtaların boyanması, onların döyüşdürülməsi poemada Novruz bütün cəhətləri ilə xatırladan təsvirlərdir.

"Heydərbabaya salam" poemasında bəzən də bir xalq mahnısının misralara hopdurulması möcüzəsi görünür:

*Bir gedeydim dağ-dərələr uzununu,  
Oxuyaydım: "Çoban, qaytar quzunu".*

Məlumdur ki, bizim məşhur xalq mahnımızda "Bu dərənin uzununu, Çoban qaytar quzunu" misraları var. Şair mahnıdan gətirdiyimiz nümunənin birinci misrasında müəyyən dəyişiklik edərək onu öz halal misrasına çevirmiş, ikinci misranı isə olduğu kimi saxlamışdır. Hər iki hal xalq düşüncəsinin qorunub mühafizə edilməsi vasitəsidir.

M.Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" poemasında folklorla bağlılıq nə-

nağılına işarədir. Bu, elə bir nağıldır ki, bütün uşaqların onu sevməsi və uşaq yaddaşında dərin iz buraxması ilə həmişə seçilir.

M.Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" poemasında yalnız nağıl süjet və motivləri deyil, nağıl təhkiyəsinin özü də qabarıq görünür. Başqa sözlə, nağıl təhkiyəsi poemanın özünün mətninə qaynayıb qarışır, mətni daha da zənginləşdirir:

*Bu zəmidə gedib gözəndən itərdik,  
Tonqal qurub sütülləri ütərdik,  
Deyib-gülmək muradına yetərdik,  
El də gülsün, muradına yetişsin,  
Ürəklərin yaraları bitişsin.*

Bəzən də poemada yerində işlənmiş bir atalar sözü böyük bir prosesi əks etdirə bilər. M.Şəhriyar insanın arzu və istəkləri ilə həyatın gedişatı arasındakı ziddiyyətləri "Amma heyif, kor tutduğun buraxmaz" misrası ilə ifadə edib. Bu misradakı atalar sözü oxucuda ziddiyyətin əbədliliyi təsvirini yaradır.

"Heydərbabaya salam" poemasında xalq oyunlarına da xüsusi diqqət yetirilmişdir. Poemanın bəndlərindən biri məhz həmin təəssüratı tam şəkildə canlandırır:

*Bu xırmanda "aradanxır" oynardıq,  
Komalaşib qarışqatək qaynardıq,  
Yavaş-yavaş bağçalara ağnardıq,  
Ağaclardan çilingağac kəsərdik,  
Qoruqunun qorxusundan əsərdik.*

Misralardan görüldüyü kimi "aradanxır" ayrıca bir oyundur. Hətta maraqlıdır ki, el arasında "çilingağac" oyunu da var. Ağacdən çilingağacın kəsilməsi əslində həmin oyuna hazırlıq məzmunu daşıyır. Bu oyunların nəticəsi isə şənəlmək, qayğısız vaxt keçirmək, bir də insanlarla ünsiyyət tapmaq deməkdir.

Başqa bir bəndin iki misrası da maraqlıdır:

*Bu damlarda çoxlu cızıq atmışam,  
Uşaqların aşıqların udmuşam.*

Bu da "Aşıq-aşiq" oyununa işarədir. Həmin oyun da xalq arasında geniş yayılmış və uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. M.Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" poemasında uşaq oyunlarına maraq, sadəcə olaraq, süni şəkildə xalq həyatına müraciət edib folklorizmlər yaratmaq meyli deyil. Ən önəmli cəhətə ondan ibarətdir ki, M.Şəhriyar məhz özünün oynadığı, iştirakçısı olduğu oyunlardan söhbət açır. Elə məhz bu cəhət M.Şəhriyar şeirinin inandırıcılıq gücünü artırır, onun sənətinin əbədliliyini təmin edir.

M.Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" poemasında xalq mərasimləri, xalq adət-ənənələri, folklor janrları və onların xüsusiyyətləri ilə bağlı olan cəhətlərin inikas olunması ilə bərabər, mifoloji motiv və obrazlara da rast gəlinir. Bunlardan ən qabarıq görünən Şeytan obrazıdır. M.Şəhriyar yeri düşən kimi mifoloji düşüncədə özünə yer tutmuş şeytani daşlayır. Şeytanın insanların qəlbinə girməsi, adamları bir-birinin üstünə salması, kəsüülü insanların barışmasını öz qanına bulaşdırması sənətkar tərəfindən daşqalaq edilir. M.Şəhriyar insanın şeytanla qucaqlaşib gəzməsini ən böyük bəla sayır. Onun nəticəsi isə daha dəhşətlidir:

*Şeytan bizim qəlbimizi çöndərib,  
Allah deyən yoldan bizi döndərib.*

Bu mənada M.Şəhriyarı ən çox narahat edən yer üzündə bir "şeytanlıq qurğusu"nun olmasıdır. O necə yaranıb, nə vaxt peyda olub, həmin qurğu kimlər tərəfindən qurulub?-bu kimi suallar, onların cavablandırılması poetik sözün qarşısında duran ən mühüm vəzifələr kimi irəli sürülür.

M.Şəhriyar Azərbaycan xalqının yaddaşında həmişə xalqa və folklorla bağlı sənətkar kimi qalacaqdır.

# ŞƏHRIYAR VƏ FOLKLOR

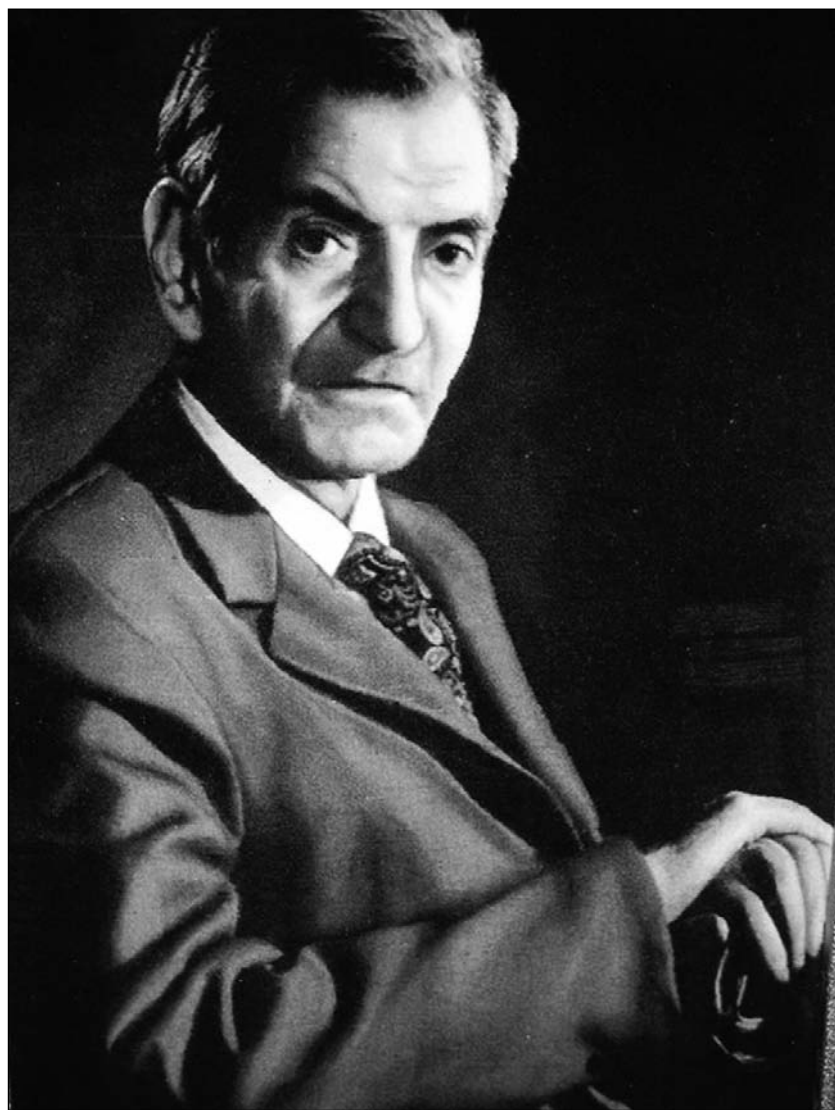
qabaq, poemada xalq dilinin incəliklərindən geniş şəkildə istifadə edilmiş, ana dilinin zərifliyi və gözəlliyi tam şəkildə qorunub saxlanılmışdır. Nəinki qorunub saxlanılmış, eyni zamanda bütün tərəfləri ilə nümayiş etdirilmişdir. Əsərin dil baxımından zənginliyi və xalqa yaxınlığı mətnə işlənən sözlərin və ifadələrin el arasında geniş yayılması ilə daha çox səciyyəyəliyin. "Üzün gülsün", "bulaqların ağlasın", "Bizdən sonra sənün başın sağ olsun", "ölüm-itim", "Aydın qaş-göz atması" kimi ifadələr bunu təsdiq edir.

Xalq həyatının canlı mənzərəsini yaratmaq da əslində xalq dilinin incəliklərinə bələd olmaqla mümkündür. Kəliklərin uçuşu, dovşanların kol dibindən qaçışı, bağcadakı çiçəklərin açması həm poetik bir mənzərəni ifadə edir, həm də insanların ətrafındakı həyatı, bu həyatın gözəlliyini canlandırır. Səhər tezden narıxçıların gəlməsi, qoyun-quzunun mələməsi, anaların körpələri bələməsi, təndirdə yapılan çörəyin iyi, istisi insan əlinin, insan əməyinin nəticəsi kimi vəsf edilir. Bağlanmış bir dəstə gülü öz istəklisinə yel, külək vasitəsi ilə göndərmək arzusu ürəyi həyat eşqi ilə döyünən insanın ən ali duyğularının ifadəsi təsiri bağışlayır. Şair özü də bu mənzərələri "bir sine-ma pərdəsi" - kino lenti görür.

Poemada folklorla bağlılığın ən bariz tərəflərindən biri kimi toy mərasiminin canlı təsviridir. Əsərdə xalq yaddaşında uzun illər boyu yaşayan toy mərasiminin ən gözəl məqamları öz ifadəsini tapmışdır:

*Heydərbaba, kəndin toyun tutanda,  
Qız-gəlinlər həna, piltə satanda,  
Bəy gəlinə damnan alma atanda,  
Mənim də o qızlarında gözüm var,  
Aşıqların sazlarında sözüüm var.*

Xalq arasında indi də bəzi regionlarda qorunub saxlanan belə bir adət yaşamaqdadır ki, gəlini gətirərkən bəy öz sağdış və soldışı ilə damın üstünə çıxar, oradan gəlinin ətrafına toplaşan adamlara şirniyyat atardı. Bununla yanaşı ən maraqlı məqamlardan birisi bəyin gəlinin başına alma atması idi. Alma bərk olduğundan və əgər gəlinin başına dəysə, onu yaralayacağından ehtiyat edərək almanı dilim-dilim doğrayırdılar. Eyni zamanda alma yerə dü-



yin Beyrəyə hazırladığı köynək də məhz bu qəbildəndir. O cəhət də var ki, nişanlı qızın bəy üçün hazırladığı hədiyyə, əsasən, Novruz bayramı ərəfəsinə düşürdü. Bu mənada "Heydərbabaya salam" poemasında "Adaxlı qız bəy corabı toxurdu" misrası birbaşa bayram hadisəsi ilə bağlıdır.

Novruz bayramının atributlarına aid başqa bir cəhət kimi poemada şal atmaq məsələsinin qabardılmışdır. Bacadan şal sallamaq və bəy şalına bayramlıq bağlamaq Novruzun ən gözəl hadisələrindən biridir. Özü də atılan şalın müəyyən nişanələr vasitəsilə məhz bəyə məxsus olmasını bilmək ürək atladan ən gözəl məqamlardandır. Şəhriyar bunu da son dərəcə poetik bir dillə canlandırmışdır.

nələrin söylədiyi nağıla bağlılıqla da ifadə olunur. Əslinə qalanda poemanın mətnində qarı nənənin nağıl deməsi kənd həyatının şirin bir parçasının təcəssümü kimi verilmişdir. Həmçinin hər bir insanın yaddaşında öz uşaqlığını xatırlamaq imkanı yaratmışdır. Amma poemada qarı nənənin nağıl söyləməsi ümumi əhvali-ruhiyyədən başqa, konkret bir bədii detalla da canlandırılmışdır:

*Qarı nənə gecə nağıl deyəndə,  
Külək qalxıb qap-bacanı döyəndə,  
Qurd keçinin şəngülüsün yeyəndə,  
Mən qayıdıb bir də uşaq olaydım,  
Bir gül açıb, ondan sonda solaydım.*

"Qurd keçinin şəngülüsün yeyəndə" misrası artıq konkret bir nağıla - "Şəngülüm, şüngülüm, məngülüm"